

АНАЛІЗ НАВЧАЛЬНИХ ПЛАНІВ З ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН У СЕРЕДНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ II ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

***Анотація.** У статті подається аналіз змісту навчальних планів з природничих дисциплін, якими користувалися у середніх навчальних закладах II половини XIX – початку XX століття.*

***Ключевые слова:** средние учебные заведения, учебные планы, естественные дисциплины.*

Сьогодні, в умовах реформування освітньої галузі нашої держави, все більшу зацікавленість науковців та практиків викликає позитивний досвід, накопичений в історії педагогіки. Цей період характеризується видатними досягненнями в галузі науки (перш за все в біології, хімії та географії), а також прогресивними змінами у суспільному житті Російської імперії, особливо в системі вітчизняної середньої школи.

Різним аспектам розвитку середньої освіти другої половини XIX – початку XX століття присвятили свої роботи Е.Днепров, С.Єгоров, Н.Флінт, А.Піскунов, М.Ярмаченко. Окремі аспекти розвитку природничої освіти кінця XIX – початку XX століття було розкрито в працях учених-педагогів сучасності: О.Біди, І.Шоробури, В.Коваленка, Т.Васютіної.

Метою статті є розгляд та аналіз навчальних планів з природничих дисциплін у середніх навчальних закладах II половини XIX – початку XX століття. Аналіз нормативних документів засвідчує неодноразові спроби дати визначення навчального плану. Зокрема, за О.Савченко, навчальний план – це державний документ, в якому визначено перелік навчальних предметів, їх розподіл за роками навчання, тижнева кількість годин, що відводиться на вивчення кожного з них [6, 60 – 61]. У підручнику Н.Волкової навчальний план ототожнюється з документом, що визначає набір навчальних предметів, які вивчають у закладі освіти, їх розподіл, тижневу й річну кількість годин, відведених на кожний навчальний предмет, структуру навчального року [1, 255]. В “Українському педагогічному словнику” С.Гончаренка зазначається, що навчальний план – документ, який визначає перелік навчальних предметів, які вивчаються в конкретному навчальному закладі, послідовність їх вивчення та тижневу й сумарну кількість годин, що відводяться на вивчення кожного з них за роками навчання [2, 222].

Аналіз показує, що навчальні плани створюють передумови для здобуття всіма учнями повноцінної освіти з урахуванням державних вимог, особливостей регіону і навчального закладу.

Базовий навчальний план середньої школи є складовою частиною Державного стандарту загальної освіти, який дає цілісне уявлення про зміст і структуру цього рівня освіти, встановлює співвідношення між освітніми галузями, визначає гранично допустиме навантаження учнів.

Україна тривалий час не мала єдиної системи освіти. Різні типи середніх навчальних закладів не були пов’язані між собою концептуально. Тому ніякої узгодженості в навчальних планах цих навчальних закладів не існувало.

Найбільш розповсюдженим типом середньої школи у другій половині XIX століття були *гімназії*, які поділялися на реальні та класичні. Внаслідок чого існувало два навчальних плани.

Навчальний план реальної гімназії 1860 року

НАВЧАЛЬНІ ПРЕДМЕТИ	Класи								Усього
	I	II	III	V	V	VI	VII	VIII	
Закон Божий	2	2	2	2	1	1	1	1	12
Російська мова та церковнослав’янська	6	5	4	4	5	7	5	5	41
Латинська мова	-	-	5	3	3	3	3	3	20
Німецька мова	5	4	3	4	4	4	4	4	32
Французька мова	-	4	3	3	-	3	3	2	21
Історія	-	-	2	3	3	3	4	4	19
Географія	3	2	2	3	3	-	-	2	15
Математика	5	4	3	4	3	3	2	2	27
Природознавство та фізика	4	4	4	4	4	4	6	5	35
Малювання та креслення	5	5	2	-	-	-	-	-	12
Усього:	30	30	30	30	30	28	28	28	234

Згідно із затвердженим навчальним планом (1860 року) в реальних гімназіях географія вивчалася у 1-му класі – 3 години на тиждень, у 2-му класі – 2 години на тиждень, у 3-му класі – 2 години, у 4-му класі – 3 години, у 5-му класі – 3 години та у 8-му класі – 2 години на тиждень. На природознавство та фізику відводилося по чотири години на тиждень протягом шести років, у 7-му класі – 6 годин на тиждень, а у 8-му класі – 5 годин [3].

Навчальний план класичної гімназії 1860 року

НАВЧАЛЬНІ ПРЕДМЕТИ	Класи								Усього
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
Закон Божий	2	2	2	2	1	1	1	1	12
Російська мова та церковнослов'янська	6	5	4	4	4	5	3	3	34
Латинська мова	-	-	5	3	7	7	7	7	36
Грецька мова	-	-	-	-	7	7	7	6	27
Історія	-	-	2	3	2	2	3	3	15
Географія	3	2	2	3	2	-	-	2	14
Математика	5	4	3	4	3	2	1	1	23
Природознавство та фізика	4	4	4	4	-	-	2	1	19
Німецька мова	5	4	3	4	2	2	2	2	24
Французька мова	-	4	3	3	2	2	2	2	18
Малювання та креслення	5	5	2	-	-	-	-	-	12
Усього:	30	30	30	30	30	28	28	28	234

Аналізуючи навчальні плани гімназії 1860 року, ми можемо зазначити, що в реальних гімназіях значна увага приділяється вивченню російської мови та церковнослов'янської мови, а у класичній гімназії – латинської мови. На вивчення предметів природничого циклу більша кількість годин відводилася у реальній гімназії, а саме: 1) природознавство з фізикою включало 35 годин навчального часу; 2) математика – 27 годин; 3) географія – 15 годин. В класичній гімназії на вивчення математики відводилося 23 навчальні години, на природознавство з фізикою – 19 годин, а на географію – 14 годин.

Після прийняття “Статуту гімназій і прогімназій” 1864 року, було затверджено навчальний план, яким було узаконено три типи середніх шкіл: 1) класична гімназія з двома стародавніми мовами;

2) класична гімназія з однією латинською мовою; 3) реальна гімназія без вивчення стародавніх мов. Відповідно до типів середніх шкіл, було затверджено три окремих навчальних плани, які відображені в таблиці [5, 241]:

Навчальний план гімназій 1864 року

НАВЧАЛЬНІ ПРЕДМЕТИ	Кількість тижневих уроків		
	класичні гімназії		реальні гімназії
	з 2-ма стародавніми мовами	з однією латинською мовою	
Закон Божий	14	14	14
Російська та церковнослов'янська мови	24	24	25
Латинська мова	34	39	-
Французька мова	19	19	22
Грецька мова	24	-	-
Німецька мова	-	19	24
Математика	22	22	25
Фізика та космографія	6	6	9
Історія	14	14	14
Географія	8	8	8
Природна історія	6	6	23
Малювання та креслення	13	13	20
Усього:	184	184	184

Таким чином, у навчальному плані класичної та реальної гімназій ми можемо спостерігати однакову кількість годин відведених на вивчення таких навчальних предметів, як: Закон Божий (14 год.), російську мову (24 год.) (у реальних гімназіях на один урок більше), історію (14 год.) та географію (8 год.). У реальних гімназіях стародавні мови майже не викладалися, а було збільшено кількість навчальних годин на вивчення природничих навчальних предметів, а саме: математики (25 год.), фізики та космографії (9 год.), природної історії (23 год.) до курсу якої була також включена хімія. В класичних гімназіях збільшувалась кількість годин на вивчення латинської мови, грецької мови та менше приділялося годин на вивчення природної історії (6 год.), фізики та космографії (6 год.). Аналізуючи навчальний план 1864 року, ми можемо зробити висновок, що саме в реальних гімназіях вивчення природничих дисциплін займало значне місце серед навчальних предметів.

Слід зазначити, що після прийняття “Статуту гімназій і прогімназій” 1871 року було затверджено новий навчальний план, в якому основними предметами були стародавні мови та математика. Кількість годин, що відводилась на стародавні мови становила 84 (41 % навчальних годин). Згідно навчального плану 1871 року у молодших класах гімназій було вилучено викладання природної історії, так як, на думку Міністерства освіти, достатньо загального обсягу природничо-історичного матеріалу на уроках географії та фізики. 1890 року було прийнято новий навчальний план, в якому зменшується курс вивчення природничих дисциплін, а головна увага зосереджується на вивченні курсу церковно-слов'янської мови. Обсяг навчального матеріалу з географії було зменшено, а в VII і VIII класах взагалі не викладався.

Зупинимося на змісті природничих дисциплін в *середніх закладах жіночої освіти*. 1862 року маріїнські жіночі училища були перейменовані в гімназії. Того ж року був розроблений новий навчальний план маріїнських гімназій, у якому було зменшено тривалість уроку з 1 години 15 хв. до 1 години, а кількість годин, відведених на викладання природознавства у всіх класах, було збільшено з 6 годин до 18 годин на тиждень. Крім того, якщо раніше кількість уроків математики і рукоділля було приблизно однаковим, то за новим навчальним планом кількість годин, відведених на математику, подвоїлося. Однак, як і раніше, значну частину навчального часу займали іноземні мови. Наприклад, на вивчення французької мови у всіх класах приділялося на тиждень 28 годин, німецької – 23 години, в той час як на математику передбачалося усього лише 15 годин, на біологію – 11 годин, географію – 14 годин. Слід зазначити, що в порівнянні з жіночими гімназіями міністерства народної освіти, маріїнські гімназії давали значно менший обсяг знань, особливо з природничих дисциплін.

Згідно з “Положенням” 1870 року, тривалість навчання в жіночих гімназіях була збільшена до 7 років. Зберігаючи в навчальному плані розподіл предметів на обов'язкові і необов'язкові, нове “Положення” прагнуло надати викладанню “більш практичний характер, пристосовуючи його до майбутнього призначення жінки – господарки, матері”. Так, у IV класі необхідно було засвоїти “додаток арифметики до лічби”, у курсі природної історії – надавалися знання з домашнього господарства і гігієни. Щоб надати єдиний напрямок навчальній роботі, міністерство освіти розробило і затвердило 1874 року навчальний план, в курс навчання якого була введена алгебра, а в перелік необов'язкових предметів – педагогіка, яка не вивчалася раніше.

До обов'язкових предметів навчального плану жіночих гімназій належали: математика (23 години); закон Божий (14 годин); історія (12 годин); географія (10 годин); природна історія та фізика (10 годин); рукоділля (9 годин); краснопис (6 годин). Необов'язковими навчальними предметами були: німецька мова (26 годин); французька мова (26 годин); малювання (14 годин); педагогіка (2 години) [4, 121].

Як бачимо, з наведеного навчального плану, кількість годин, відведених на природну історію і фізику (10 год.), на географію була незначною (10 год.). Разом з тим, на викладання необов'язкових предметів – іноземних мов – приділялося в 2 рази більше часу, а на стародавні мови (де вони викладалися) – у 3 рази більше, ніж на природознавство і фізику. Додатковий VIII клас, куди приймали без іспитів учениць, які успішно закінчили загальний курс гімназії,

мав особливий план. Основними предметами навчання тут були педагогіка і дидактика, російська і церковнослов'янська мови, словесність, французька і німецька мови, математика, історія і географія. Кожній учениці надавалося право обрати предмет, з якого вона хотіла одержати звання домашньої наставниці.

Навчальний план гімназій 1914 року

НАВЧАЛЬНІ ПРЕДМЕТИ	кількість годин на тиждень								
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	Усього
Закон Божий	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Російська мова та словесність	5	5	4	4	3	5	4	4	34
Математика	4	4	4	4	5	4	3	4	32
Латинська мова	-	-	5	5	5	5	5	5	30
Французька мова	-	5	3	4	3	3	3	3	24
Німецька мова	4	3	3	3	3	2	3	2	23
Історія	2	3	2	4	4	3	2	2	22
Географія	3	2	2	2	2	1	1	1	14
Філософія	-	-	-	-	-	-	2	1	3
Законоведення	-	-	-	-	-	-	-	2	2
Фізика	-	-	-	-	-	3	4	3	0
Природознавство	2	2	2	-	-	-	-	-	6
Малювання та чистописання	4	3	1	-	-	-	-	8	11

Слід зазначити, що обсяг знань в жіночих гімназіях, був нижчим, в порівнянні з чоловічими гімназіями доказом чого є порівняльний аналіз годин з таких навчальних предметів, як математика, географія та російська мова й словесність. За навчальним планом 1914 року у чоловічих гімназіях кількість годин, відведених на вивчення російської мови й словесності, становила 1280 на рік, а на викладання географії – лише 512 годин на рік (у два рази менше, ніж на російську мову), але значно більше, ніж в жіночих гімназіях (320 год.).

Аналізуючи навчальний план гімназій 1914 року, ми бачимо певні позитивні зрушення у кількості годин, виділених на природничі дисципліни. Так, курс математики було розширено (32 години), а вивчення курсу географії було продовжено у старших класах. Також до навчального плану було введено курс природознавства у I-му, II-му, III-му класах по 2 години на тиждень. Затвердження навчального плану 1914 року було значним кроком уперед для розвитку природничої освіти, так як за навчальним планом було розширено викладання навчальних природничих предметів у молодших класах середньої школи, а також збільшено кількість годин на їх викладання.

Література

1. Волкова Н.П. Педагогіка: [навч. посібник] / Н.П. Волкова – К.: Академія, 2002. – 576 с.
2. Гончаренко С.І. Зміст загальної освіти і її гуманітаризація. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи [за ред. І.А.Зязюна.] / С.І.Гончаренко, І.Я.Зязюн. – К., 2000. – С. 106.
3. Журнал Министерства народного просвещения. – 1867 – январь. – С. 14.
4. Сборник постановлений Министерства народного просвещения. III. Спб., 1883. – 268 с.
5. Проект Устава Николаевского общества любителей природы. – Николаев, 1908. – С. 14.
6. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: підруч. / О.Я.Савченко. – К.: Абрис, 1997. – 415 с.

Аннотация. В статье подается анализ содержания учебных планов с естественных дисциплин, которые использовали в средних учебных заведениях II половины XIX – начала XX века.

Ключевые слова: средние учебные заведения, учебные планы, естественные дисциплины.

Annotation. The article gives the analysis of the teachers' plans content on natural science disciplines, which were used in the secondary schools of the second half of the XIX th – the beginning of the XX-ie th century

Keywords: secondary educational establishments, curricula, natural disciplines.

ВИКОРИСТАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ СИТУАЦІЙ І ПРОЕКТІВ НА ЗАНЯТТЯХ У ВИЩІЙ ШКОЛІ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Анотація. У статті розглядаються можливості використання занять-проектів у вивченні спеціальних предметів економічного профілю, що сприятиме розвитку професійних й творчих здібностей студентів. Запропоновано методуку їх впровадження у практику вищої школи.

Ключові слова: управління, управлінська діяльність, заняття-проект, самодослідження, професійний розвиток, моделювання, виробничо-професійна ситуація.

Соціально-економічні трансформації, процеси глобалізації та інформатизації суспільства висувають принципово нові вимоги до професійної підготовки фахівців з вищою освітою. Значною мірою це стосується економістів, професійна діяльність яких особливо підлягає модернізації, оскільки відбувається в контексті змін та тенденцій постіндустріального суспільства. Сьогодні спостерігається стала залежність між професійними успіхами економістів і якістю їхньої підготовки з новітніх технологій, що здебільшого визначається не обсягом засвоєного ними змісту знань, а рівнем розвитку мислення, умінням самостійно навчатися впродовж життя й систематично здійснювати самоконтроль за виконанням власних дій, безперервно й творчо самовдосконалюватися.

Особливістю сьогодення є концептуальне переосмислення педагогічних цінностей. Утилітарно-прагматичну концепцію освіти змінює нова сучасна особистісно-орієнтована модель навчання, головною цінністю якої є творча активно-діяльна особистість. Важливою складовою названої моделі є орієнтація на самовдосконалення, творчий пошук, активне оволодіння сучасною психолого-педагогічною теорією та практикою, використовуючи методи прогнозування, моделювання та проектування в професійній діяльності, усвідомлення себе як суб'єкта діяльності.

Тому вважаємо, що підготовка майбутнього економіста-управлінця повинна бути спрямована на розвиток уваги, акцентування уваги на проблемах та труднощах, які можуть виникнути в роботі, на альтернативних способах їх розв'язання. Основними показниками нового модельного підходу в освіті є і внесення змін у всі структурні складові процесу навчання (мету, методи, форми).

Досвід роботи у вищій школі свідчить, що підготовка економістів-управлінців неможлива без докорінної перебудови технології навчання студентів ВНЗ. За таких умов професійна підготовка майбутнього спеціаліста повинна бути спрямована на формування базових управлінських навичок, до яких відносять: комунікативні навички, адаптаційно-мобілізаційні та комерційно-домінантні навички.

О. Романовський відзначає, що сьогодні до професійної компетенції управлінців висувають такі вимоги: знання й розуміння управлінської праці та процесів управління; знання посадових та функціональних обов'язків управлінця, володіння засобами досягнення мети й підвищення ефективності роботи організації; уміння використовувати сучасну інформаційну технологію та засоби комунікації, необхідні в управлінському процесі; володіння майстерністю управління людськими ресурсами; володіння майстерністю творчо формувати зовнішні зв'язки; здатність до самооцінки, вчасно робити правильні висновки й безперервно підвищувати свою кваліфікацію.

Досягнення цієї мети, на нашу думку, вимагає суттєвого перегляду змісту, форм і методів професійної підготовки майбутніх студентів-економічного профілю, зокрема, у процесі вивчення фундаментальних основ економіки. Особливої уваги погребує формування у майбутніх економістів здатності до управлінської діяльності, до керівництва малими групами людей, комунікативної культури.

Поняття "управління" вважається широким поняттям й акцентує особливу увагу на таких категоріях, як "мета" й "людина". Одержавши на початку ХХ ст. найбільш чітке розкриття у концепції "наукового управління" Ф. Гейлора, "ідеальної бюрократії" М. Вебера, "науки адміністрування" А. Файоля, галузь знань управління спочатку пішла шляхом жорсткого раціоналізму в управлінні, але уже в 30-ті роки такий погляд почав змінюватися. Як альтернатива обмеженому управлінському раціоналізму у системі управлінських знань, почав утверджуватися інший напрям, пов'язаний з вивченням поведінки людей, який спирався на закони досягнення